

Janusz Jasiński

Profesora Wojciecha Wrzesińskiego prace dla Warmii i Mazur

Komunikaty Mazursko-Warmińskie nr 2-3, 113-117

1994

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

*Profesorowi
Wojciechowi Wrzesińskiemu
w sześćdziesiątą rocznicę urodzin
— przyjaciele, uczniowie,
koledzy i współpracownicy*

Janusz Jasiński

Profesora Wojciecha Wrzeńskiego prace dla Warmii i Mazur

Wojciech Wrzeński urodził się w 1934 r. w Krzywosądzu na Kujawach. Zainteresowanie regionami Mazur i Warmii zaszczerpili mu w czasie studiów historycznych dwaj profesorowie Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu — Karol Górski i Witold Łukaszewicz. Z dyplomem magistra historii pojawił się w Olsztynie w 1955 r., by rozpocząć pracę w Wojewódzkim Archiwum Państwowym. Wkrótce objął tam funkcję kierownika działu akt Polski Ludowej. Należał do grupy nielicznych wówczas młodych historyków, którzy z zapałem weszli w nurt naukowego życia Olsztyna, udzielając się jednocześnie w pracy społeczno-organizatorskiej środowiska historycznego i archiwistycznego. Praca w archiwum dała Wrzeńskiemu dobre rozeznanie w źródłach do dziejów Warmii i Mazur. Interesował się wówczas wrzeniem rewolucyjnym w Prusach Wschodnich w latach 1918—1919, a wyniki przeprowadzonych badań ogłaszał na łamach czasopism pomorskich.

U schyłku lat pięćdziesiątych młody historyk olsztyński znalazł w Archiwum Ministerstwa Spraw Zagranicznych (dziś przechowywanych w Archiwum Akt Nowych) prawdziwą kopalnię źródeł do spraw polskich w Prusach. W ciągu bez mała dwóch lat, czerpiąc z tych zasobów, napisał dysertację doktorską na temat ruchu polskiego na Warmii, Mazurach i Powiślu w latach 1920—1939 i obronił ją na Uniwersytecie w Toruniu w 1961 r. Praca ta, opublikowana w 1963 r. przez Instytut Zachodni w Poznaniu, otrzymała nagrodę „Polityki” (wydanie drugie w 1973 r. w Olsztynie). Stanowi ona — nie zamykając drogi do dalszych badań — klasyczną już lekturę dotyczącą problematyki polskiej okresu międzywojennego. Dodajmy, że istotnie śladem przetartym przez Wrzeńskiego poszło w następnych latach wielu historyków, obficie czerpiąc ze źródeł wytworzonych przez polskie urzędy służby dyplomatycznej.

W 1957 r. reaktywowane zostały „Komunikaty Mazursko-Warmińskie”. Wojciech Wrzeński od pierwszego numeru stał się ich współpracownikiem, wypełniając łamy pisma licznymi materiałami, a więc artykułami, polemikami, tekstami źródłowymi, recenzjami. Do cenniejszych i wciąż wykorzystywanych w literaturze naukowej należą m.in. artykuły: *Kwestia mazurska na Działdowszczyźnie*, *Oblicze ideowo-polityczne „Gazety Olsztyńskiej”*, *Problemy świadomości narodowej polskiej na Warmii, Mazurach i Powiślu*. Inna seria artykułów dotyczyła stosunku społeczeństwa i państwa polskiego do problematyki Warmii i Mazurów, a raczej Prus Wschodnich, w latach 1918—1945. W 1962 r. Wrzeński został członkiem Komitetu Redakcyjnego „Komunikatów”, pracując w nim nadzwyczaj aktywnie, wspierając radami, nowymi pomysłami i poświęcając dużo czasu na opiniowanie redakcyjnych materiałów.

W 1960 r. ogłosił w lokalnej gazecie duży artykuł publicystyczny, w którym w zdecydowany sposób opowiedział się za powołaniem instytutu naukowo-badawczego o profilu humanistycznym. W środowisku olsztyńskim nastąpił twórczy ferment. Miejscowi działacze coraz lepiej zdawali sobie sprawę z tego, że dotychczasowe formy

życia naukowego są zbyt szczupłe, że nie można pozostawać w tyle za nauką krajową. W marcu 1961 r., właśnie w mieszkaniu Wojciecha Wrzesińskiego, zebrała się grupa młodych naukowców, która ułożyła memoriał o stanie i potrzebach humanistyki w województwie olsztyńskim. W wyniku dalszych dyskusji, dzięki poparciu Stowarzyszenia Społeczno-Kulturalnego „Pojezierze”, powołana została 28 grudnia 1961 r. Fundacja Naukowa im. Wojciecha Kętrzyńskiego, przekształcona wkrótce w Ośrodek Badań Naukowych. Głównymi inspiratorami i twórcami nowej placówki byli dr Wojciech Wrzesiński i dyrektor programowy „Pojezierza”, mgr Władysław Ogrodziński. Wrzesiński objął kierownictwo Pracowni Naukowej. Duży wysiłek włożył we wznowienie „Rocznika Olsztyńskiego” wydawanego dotychczas przez Muzeum Mazurskie. Inicjował też wydawanie pierwszych publikacji książkowych w serii „Rozprawy i Materiały”, wówczas w skromnej jeszcze szacie graficznej. Przede wszystkim jednak inspirował wiele udanych ogólnopolskich spotkań naukowych, spośród których należy przypomnieć konferencję poświęconą problemom demograficznym (1963), konferencję teoretyczną o monografiach miast i powiatów (1963), seminarium w Rucianem dotyczące ludności polskiej w Niemczech w okresie międzywojennym (1964) oraz sesję na temat potrzeb badawczych humanistyki na Warmii i Mazurach (1965). Niezależnie od osiągnięć merytorycznych tych sesji (m.in. traktowanie problematyki regionalnej na szerszym tle porównawczym) spełniały one jeszcze inną rolę — wzbudzały zainteresowanie zagadnieniami Warmii i Mazur wśród uczonych w całej Polsce, stwarzając zarazem dogodną okazję do nawiązywania szerszych kontaktów naukowych.

W 1965 r. dr Wojciech Wrzesiński rozpoczął pracę w Uniwersytecie Wrocławskim na stanowisku adiunkta. Habilitował się w 1969 r. na podstawie gruntownego studium *Polski ruch narodowy w Niemczech 1922—1939*, w którym omawiał przede wszystkim działalność Związku Polaków w Rzeszy. W ten sposób kontynuował badania rozpoczęte w Olsztynie, rozszerzając je o skupiska ludności polskiej w całych Niemczech. Niedługo potem Wydawnictwo „Śląsk” opublikowało album pt. *Na swoim i wśród obcych* (1971), w którym zebrał dokumentację ikonograficzną do ruchu polskiego w Rzeszy. Prawie jednocześnie w „Ossolineum” ukazał się wybór źródeł pt. *Antypolska polityka władz hitlerowskich na Śląsku Opolskim w latach 1933—1939 w świetle raportów konsulów polskich* (1970).

Wraz ze wzrostem dorobku naukowego powierzano Wrzesińskiemu coraz odpowiedzialniejsze obowiązki na uczelni. W latach 1972—1974 pełnił funkcję dziekana Wydziału Filozoficzno-Historycznego, w okresie 1976—1981 urząd dyrektora Instytutu Historycznego, a w latach 1981—1982 prorektora do spraw nauki i współpracy z zagranicą. W roku 1977 Rada Państwa mianowała Go profesorem nadzwyczajnym, a w 1980 profesorem zwyczajnym.

W latach siedemdziesiątych zainteresowania Wrzesińskiego skupiały się w dalszym ciągu głównie na sprawach polskich i polsko-niemieckich w Prusach Wschodnich. Ich rezultatem, oprócz licznych artykułów, była monografia pt. *Plebiscyt na Warmii i Mazurach oraz na Powiślu w roku 1920*, wydana w 1974 r. przez Ośrodek Badań Naukowych im. Wojciecha Kętrzyńskiego, a kilkanaście lat później potężny tom źródeł do tego samego tematu opracowany wspólnie z Piotrem Staweckim, opublikowany także wysiłkiem Ośrodka Badań Naukowych w Olsztynie (1986). Tu nasuwa się smutna refleksja, mianowicie że historycy niemieccy tak niezmiernie rzadko sięgają do dokumentacji i interpretacji okoliczności towarzyszących plebiscytom przedstawianym przez historyków polskich.

Rok 1980 przyniósł w dorobku Wrzesińskiego kolejną książkę, tym razem przygotowaną wraz z Bohdanem Koziełło-Poklewskim, a poświęconą szkolnictwu polskiemu na Warmii i Powiślu w okresie międzywojennym. Wydaje się, że zagadnienie to zostało

ostatecznie przebadane i właściwie już zamknięte. Natomiast ostatnim dziełem związanym z ruchem polskim, które wyszło spod pióra Wrzezińskiego, jest monografia „Gazety Olsztyńskiej” ogłoszona w setną rocznicę założenia pisma, napisana wspólnie z Andrzejem Wakarem (1986). Rzadko który region może poszczycić się tak wyczerpującą analizą swego głównego czasopisma, jak właśnie Warmia legendarną już gazetą rodziny Pieniężnych. Książka Wrzezińskiego i Wakara jest dziełem, które niezależnie od rzetelnego przedstawienia skomplikowanych dziejów samej „Gazety Olsztyńskiej” jednocześnie rysuje losy polskości całej południowej Warmii.

W latach osiemdziesiątych Wrzeziński poszerzył krąg swych zainteresowań o stosunek Polski do Prus Wschodnich, w następstwie czego powstało nowe dzieło o *Warmii i Mazurach w polskiej myśli politycznej 1864—1945* wydane w 1984 r. i nagrodzone przez Instytut Zachodni. Książka ta wykazuje, że przyłączenie Warmii i Mazur do Polski zostało poprzedzone długoletnim wypracowywaniem argumentacji historycznej, etnicznej, geopolitycznej, ekonomicznej i strategicznej. Wprawdzie o losach tych ziem ostatecznie zadecydowały postanowienia zwycięskiej koalicji w czasie II wojny światowej (zresztą przy usilnym oddziaływaniu Polaków), to jednak proces ich politycznej reindykacji przez Polskę przebiegał ewolucyjnie — według Wrzezińskiego — blisko sto lat. W latach 1990—1991 Wrzeziński kierował przygotowaniem czterotomowej serii źródłowej pn. „W stronę Odry i Bałtyku”, obejmującej lata 1795—1950. Jak wskazuje tytuł, problem dotyczy ziem zachodnich i północnych w okresie porozbiorowym, a także w pierwszych latach po II wojnie światowej aż po umowę zgorzelecką z NRD. Lektura tych tekstów jest pasjonująca, wprost zadziwia długo-trwały żywot tych samych argumentów, uzasadniających aspiracje polskie do Śląska, Pomorza i Prus Wschodnich, ale wzmocnionych także ciężkimi doświadczeniami lat ostatniej wojny.

Do tej problematyki nawiązuje ostatnia, imponująca rozprawa W. Wrzezińskiego, licząca 55 arkuszy wydawniczych praca pt. *Sąsiad, czy wróg? Ze studiów nad kształtowaniem obrazu Niemca w Polsce w latach 1795—1939*. Autor interesuje się tu właściwie bodajże najgorszym okresem stosunków polsko-niemieckich (z wyjątkiem kilkunastu lat tzw. Polenbegeisterung w połowie XIX w.), nic przeto dziwnego, że wyobrażenia Polaków o Niemcach z każdą generacją stawały się coraz mniej sympatyczne. Ale jednocześnie w każdej epoce wbrew utartym opiniom — co udowadnia Autor — widziano w społeczeństwie niemieckim cechy dodatnie. Przy czym odpowiedzialnością za negatywne strony niemieckiego życia obarczano przeważnie rząd, władze, a pozytywne strony dostrzegano w samym narodzie, który jednak w ostatecznym rozrachunku szedł za nakazami państwa. Niemniej książka Wrzezińskiego podważa wiarygodność starego przysłowia „Jak świat światem nie będzie Niemiec Polakowi bratem”. Należy dodać, iż monografia ta została uhonorowana nagrodą Rotary Club Bohum — Hellweg, ustanowioną w 1993 r. i przyznaną po raz pierwszy.

W połowie lat osiemdziesiątych Wrzeziński przejął po zmarłym prof. Henryku Zielińskim serię wydawniczą PAN pn. „Polska myśl polityczna XIX i XX wieku”. Pod jego redakcją ukazały się w latach 1988—1992 tomy VI—VIII. W ten sposób Wrzeziński od razu, z dużym rozmachem, wszedł w problematykę ogólnopolską. W tomach tych, stanowiących zbiory studiów analitycznych poświęconych wyodrębnionym zagadnieniom, przedstawione zostały najważniejsze dla historii XIX w. i historii najnowszej problemy Polski etnicznej i historycznej, rozważania teoretyczne o roli państwa, wreszcie sytuacja mniejszości niemieckiej, żydowskiej, ukraińskiej i białoruskiej w latach międzywojennych, podczas okupacji i w pierwszym okresie po zakończeniu II wojny światowej. Niewątpliwie studia te nie schlebiają próżności narodowej Polaków, z drugiej strony nie pozwalają patrzeć na nasze dzieje tylko przez czarne okulary. Poza tym dużą zaletą

omawianej serii jest obalenie wielu mitów i legend dotyczących mniejszości narodowych. Szkoda tylko, że wciąż nie potrafimy skutecznie przenieść rezultatów tego rodzaju badań w głąb świadomości całego społeczeństwa.

Wszystkie prace Wojciecha Wrzesińskiego cechuje gruntowne wykorzystanie źródeł, świetna orientacja w poruszanych zagadnieniach, a zwłaszcza umiejętność dostrzegania w powodzi faktów najistotniejszych procesów historycznych. Autor porusza problematykę tyle ważną, co bardzo często bolesną, nie próbuje łagodzić swych wniosków, jakże twardych. Pomiędzy osobistymi odczuciami Polaka a poglądami historyka zawsze zwycięża postawa badacza.

Wojciech Wrzesiński opublikował w sumie kilkanaście książek, kilkaset artykułów naukowych. Ale jego aktywność nie wyczerpuje się na pisarstwie, widać ją również w różnorodnych formach działalności naukowo-organizacyjnej. Jest członkiem kolegów redakcyjnych wielu czołowych czasopism historycznych: „Dziejów Najnowszych”, „Polish Western Affairs”, „Archeionu”, „Sobótki”, „Odry”, „Zarania” i innych. Jednocześnie pełni ważne funkcje w licznych instytucjach naukowych. Jest kuratorem Instytutu Zachodniego, członkiem Prezydium Komitetu Nauk Historycznych PAN, członkiem Komitetu Badań nad Polonią PAN, członkiem Rady do spraw Nauki przy Prezydencie RP. Przez wiele lat był wiceprezesem Zarządu Głównego Towarzystwa Historycznego i w dalszym ciągu jest członkiem jego Zarządu Głównego. W roku 1990 został rektorem Uniwersytetu Wrocławskiego; w 1993 r. powierzono mu tę funkcję po raz drugi. Jednocześnie pełni funkcję przewodniczącego Kolegium Rektorów Szkół Wyższych Miasta Wrocławia.

Mimo tak licznych obowiązków we Wrocławiu i w całej Polsce, Profesor Wrzesiński w dalszym ciągu utrzymuje ścisłe kontakty z regionami Warmii i Mazur, nadal żywo obchodzą go problemy naukowe i organizacyjno-naukowe środowiska olsztyńskiego. Początkowo członek Rady Naukowej Ośrodka Badań Naukowych im. Wojciecha Kętrzyńskiego, od wielu lat jest jej przewodniczącym; przez długie lata pełnił też funkcję przewodniczącego Rady Naukowej Stacji Naukowej Polskiego Towarzystwa Historycznego. Kilkakrotnie inspirował i konsultował obozy naukowe grupujące studentów z Wrocławia i Olsztyna. Nadal bierze udział w sesjach naukowych i kulturalnych, często chwyta za pióro w trudnych, ale ważkich, aktualnych sprawach środowiska olsztyńskiego. Od 1981 r. jest naczelnym redaktorem „Komunikatów Mazursko-Warmińskich”. Wypromował osiemnastu doktorów, z tego czterech z Olsztyna. Aż dziw bierze, że Profesor Wrzesiński, mimo iż mieszka i pracuje we Wrocławiu, wciąż jest obecny w Olsztynie, w dalszym ciągu aktywnie uczestniczy w jego życiu naukowym, za co należą mu się wyrazy serdecznej wdzięczności.

DIE ARBEITEN VON PROF. WOJCIECH WRZESIŃSKI FÜR ERMLAND UND MASUREN

Zusammenfassung

Wojciech Wrzesiński wurde 1934 in Kujawien geboren. Nach Beendigung seiner historischen Studien an der Mikolaj Kopernik-Universität in Thorn, begann er 1955 seine Arbeit im Staatlichen Wojewodschaftsarchiv in Allenstein. Im Jahre 1961 verteidigte er seine Doktorarbeit zum Thema der polnischen Bewegung in Ermland, Masuren und Weichselgebiet in den Jahren 1920—1939. Er gehörte zu den Mitbegründern des in demselben Jahre gegründeten Wissenschaftlichen Forschungszentrum namens Wojciech Kętrzyński. Im Jahre 1965 kam er an die Universität in Breslau, wo er seine wissenschaftlichen Forschungen weiterführte und gleichzeitig immer mehr verantwortungsvolle organisatorische und didaktische Funktionen auf sich nahm. In den Jahren 1981—1982 wurde

er zum Prorektor, in den Jahren 1990—1993 zum Rektor ernannt. Zum zweiten Mal wurde er Rektor im Jahre 1993. Er veröffentlichte fünfzehn Bücher und einige hundert wissenschaftliche Artikel, wobei der größte Teil die Geschichte Ermlands und Masurien betrifft. Weiterhin unterhält er lebhaft Kontakte mit dem Allensteiner Wirkungskreis, seit 1981 ist er Redakteur der Vierteljahresschrift „Komunikaty Mazursko-Warmińskie“ (Masurisch-Ermländische Mitteilungen). Er ist auch Präsident des Wissenschaftlichen Rats des Forschungszentrums namens Wojciech Kętrzyński in Allenstein.